

The author of this article describes the controversy that arose in Ukrainian and Russian periodicals «Den», «Osнова», «Slovo», «Sovremennik», «Sovremennaya letopis' Ruskogo vestnika» concerning the topic of Ukrainian nation-building in M. Chernyshevsky's article «The national indiscretion».

Key words: *Rusyn nation-building, «Den», «Osнова», «Slovo», «Sovremennik», «Sovremennaya letopis' Ruskogo vestnika», Rusyn language, M. Chernyshevsky.*

Отримано: 14.03.2013

УДК 94(477.43)(092)

А. Б. Задорожнюк

О. М. СЕМЕНТОВСЬКИЙ ТА ЙОГО ПРАЦІ З ІСТОРІЇ КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО

Подано короткий огляд життєвого і творчого шляху О.М. Сементовського. Акцентовано увагу на його описі історії міста Кам'янця-Подільського, написаного і виданого у 1862 р.

Ключові слова: *О.М. Сементовський, опис, Кам'янець-Подільський.*

Особа О.М. Сементовського на сьогодні залишається маловідомою широкому загалу істориків. Разом з тим, саме він у 1860-х рр. підготував і опублікував один із перших російськомовних описів міста, видавши його у Санкт-Петербурзі. При цьому, авторське бачення історії міста стало популярним в середовищі російських чиновників, які мали призначення на Поділля і до Кам'янця, формувало тогочасне розуміння губернського центру російським чиновництвом. Вражаючим залишається глибина авторського пошуку. При надзвичайно короткому перебуванні у Кам'янці, О. Сементовський зумів досягнути витоків і перебіг історії міста, систематизувати її і виробити власну концепцію, яка до речі була прийнята і розроблена наступними дослідниками.

Завданням даної розвідки є коротко охарактеризувати діяльність О.М. Сементовського, зосередивши основну увагу на його описі історії Кам'янця-Подільського. Аналізуючи працю дослідника робимо спробу з'ясувати основні акценти роботи, розкрити її наукову цінність.

Олександр Максимович Сементовський (Сементовський-Курило) (1821-1893 рр.) народився в серпні 1821 року в сім'ї полтавського дворянина, лікаря Максима Пилиповича Сементовського-Курило. Після закінчення курсу в Ніжинському ліцеї, у 1840 році Олександр Сементовський вступив на службу у драгунський полк великого князя Михайла Павловича, у якому 31 серпня 1841 року отримав звання прапорщика, після чого був переведений у Новоросійський 3-й драгунський полк. У 1842 році О. Сементовський залишив військову службу по причині незадоволення нею і переїхав у батьківський маєток.

Проте, вже у 1843 році він повертається на державну службу і отримує призначення лісничого Звенигородського лісництва Київської губернії. У цьому відомстві він прослужив 24 роки, займаючи посади спочатку лісничого, згодом лісничого ревізора в Подільській губернії, і насамкінець Вітебського губерньського лісничого.

Виконуючи чиновницьку роботу, О. Сементовський займався літературною і науковою діяльністю. Упродовж 1849-1859 рр., під час служби в Києві він влаштував при Київській палаті державного майна природознавчий кабінет.

На першій Київській сільськогосподарській виставці у 1852 році він був одним із організаторів і особисто від себе продемонстрував колекцію місцевих мінералів, зібраних у навколишніх повітах, за що був нагороджений похвальною грамотою. В губерньській і центральній пресі він активно публікував статті про стан лісового і сільського господарства. Упродовж 1860 року, під час служби на посаді лісничого ревізора Подільської губернії, О. Сементовський підготував дослідження «Історія міста Кам'янець-Подільська», що побачило світ у 1865 році на сторінках журналу «Исторические и практические сведения о России», а згодом у 1880 році вийшло окремою працею в «Сборнике сведений о Подольской губернии».

Однак, після призначення на посаду губерньського лісничого О. Сементовський переїхав із Кам'янця-Подільського до Вітебська. У Вітебську його наукова і літературна діяльність отримала нові напрямки і стала ще активнішою. У 1863 році він був обраний на посаду секретаря Вітебського статистичного комітету. В той же час йому було довірено редагування неофіційної частини місцевих губерньських відомостей.

За редакцією О. Сементовського були видані пам'ятні книжки Вітебської губернії та Віленського генерал-губернаторства. В якості визнання заслуг, у 1862 році О. Сементовський був обраний членом Вільного економічного товариства, в 1863 році членом Російського географічного товариства, у 1864 році членом-кореспондентом Московського археологічного товариства, а в 1867 році кореспондентом Російського товариства опіки над тваринами. Упродовж наступних років О. Сементовський продовжував працювати у Вітебську, з 1875 р. обіймаючи посаду полоцького почесного мирового судді, при цьому активно вивчаючи вітебський регіон. До кола його інтересів входила історія та археологія Вітебської губернії, розвиток народної освіти, фабрично-заводської промисловості, клімату, геології та корисних копалин, етнографія регіону.

В цілому Олександр Максимович Сементовський залишив близько 159 праць, із яких 33 були присвячені українській проблематиці, а 126 – білоруській тематиці, найбільше дослідженням вітебського краю упродовж 1862-1891 рр. Дослідник описав пам'ятки старовини Вітебщини, зібрав цікаву власну колекцію старожитностей, а у 1867 р., вперше в Білорусі, опублікував дослідження про археологічні пам'ятки вітебського краю.

Однак, перший досвід науково-красознавчих досліджень О. Сементовський здобув у Кам'янці-Подільському, свідченням чого

є його коротка історія міста, написана під час нетривалого перебування на Поділлі. Підготовлена у 1860 р. під час служби лісничим ревізором Подільської губернії «Історія міста Кам'янець-Подільська» була опублікована у 1862 р. як стаття у збірнику, а згодом, у 1865 р. дослідження вийшло окремим виданням у Санкт-Петербурзі [1]. Важливо, що ця робота стала однією із перших спроб узагальнення минулого Кам'янця і отримала схвальну оцінку сучасників [2].

Робота О. Сементовського складається із шести розділів та додатку, у якому вміщено публікацію та переклад експлікації до плану міста 1672 р., виконаного К. Томашевичем.

У першому розділі автор подає загальне враження від першого знайомства із Кам'янцем, починаючи розповідь із детального опису в'їзду через Вітряну браму, з боку Польських фільварок. Висловлюючи своє захоплення від вигляду вечірнього міста, автор висловлює розчарування від його вигляду при денному світлі, вказуючи, що «окрім вічного часу над творенням Кам'янця ніхто ще не працював із задалегідь обдуманого ідеєю та розумно складеного плану».

Другий розділ присвячений опису переважно культових споруд міста та окремих фактів із минулого конфесійного життя. При цьому описується територія центральної та південно-західної частин міста – двох площ та навколишньої забудови. Автор акцентує увагу читача на фактах, що ілюструють давню приналежність міста руському православному населенню, зазначає, що збереглося мало пам'яток із тих часів і, зауважує, що слід збільшити в місті кількість споруд «сучасного архітектурного мистецтва».

У третьому розділі автор повертається до опису оборонних споруд міста. Говорячи про в'їзні брами, О. Сементовський називає троє воріт, при цьому головною міською брамою визначає Польські ворота. Детально розповідає про систему Руських воріт, башт і укріплень довкола каньйону, аж до замкового мосту, акцентує увагу на різноманітних написах та зображеннях на стінах фортифікацій. Докладно описано територію фортеці, усі її вежі та написи на них, а також кам'яно-земляні укріплення Нового замку. Автор не зупиняється на фіксації наявних споруд на території замку, а й говорить про існуючі в минулому, зокрема костел св. Станіслава та лютеранську каплицю в ім'я св. Архистратига Михаїла.

У четвертому розділі, чи не вперше, історія міста викладається згідно її поділу на чіткі хронологічні періоди. Розкриваючи першопочатки міста, автор робить для нащадків надзвичайно актуальне застереження: якщо йти шляхом вигадок і домислів, то базуючись на давній назві – Гунські криниці, можна дійти і до часів Аттілі. Ще 150 років тому О. Сементовський аргументовано заперечив римську ідею походження міста. Проаналізувавши інформацію літописів, які, правда, не завжди мають відношення до Кам'янця-Подільського, автор подає широку картину татарсько-литовсько-польської боротьби за Поділля, доводячи виклад подій до 1433 року.

П'ятий розділ продовжує розгляд міської історії від 1433 р. – до кінця XVI ст. Основний акцент цього розділу юридично-правові

надання королів руським і вірменським мешканцям міста. Автор стверджує, що саме правова рівність трьох основних національних громад – руської, вірменської і польської зумовила швидкий розвиток міста та його економічне процвітання в ту епоху. Вкрай негативне значення, на думку автора, мало запровадження унії, що значно погіршило становище некатолицького населення не лише Кам'янця, а й усієї України.

У шостому розділі йдеться про період козацьких війн, які стали наслідком прийняття унії та загострення соціально-національних протиріч. Цей розділ охоплює період історії Кам'янця від початку XVII до кінця XVIII ст. Автор намагається описати роль Кам'янця в подіях визвольної війни, а також діяльність загонів гайдамаків в околицях міста та на території Поділля у XVIII ст. Доводячи історію міста до кінця XVIII ст. О. Сементовський зазначає, що після приєднання краю до Росії пройшло ще мало часу, а тому описати події XIX ст. він залишає нащадкам.

Таким чином, робота О. Сементовського – це перше російськомовне видання історії Кам'янця-Подільського. Вражає глибина пізнання автором міської історії за такий короткий час вивчення. До того ж, тоді ще не були написані комплексні праці з історії міста, а тому можемо з усією впевненістю стверджувати, що О. Сементовський був першим хто вибудував загальне бачення еволюції Кам'янця і виокремив основні періоди його історії. Як зазначив автор, свої знання про місто він почерпнув із «не завжди вірних заміток Пшездецького», а більше шляхом самостійних досліджень минулого міста. Висловлюючись як сторонній подорожуючий у першому розділі, О. Сементовський, в подальших розділах, заглиблюючись в історію міста, все більше проникається повагою до його минулого. Разом з тим, говорячи про середину XIX ст., автор дещо зневажливо висловлюється по відношенню до архітектури міста та загальної культури його мешканців, що на нашу думку, було типовим для російських чиновників, які вершиною тогочасної цивілізації вважали культурне середовище Санкт-Петербурга. Відчутним залишається намагання віднайти і довести руське походження міста, пов'язати із російською історією окремі міські топоніми, зобразити і підкреслити негативні прояви вікового перебування Кам'янця під владою різних держав.

Список використаних джерел:

1. Архив исторических и практических сведений, относящихся к России. – СПб., 1862. – Т. 4. – С. 1-78.
2. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст. Історіографія. Біобібліографія. Матеріали / Л.В. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с.

A brief overview of the life and career O.M.Sementovskoho. Attention is given to the description of its history the city of Kamenetz-Podolsk, written and published in 1862.

Key words: *O.M. Sementovskyy, description, Kamenetz-Podolsk.*

Отримано: 20.03.2013